

JAMIYAT VA FALSAFA

Umirziyayev Umidjon Maxamadjonovich

Farg'ona davlat universiteti, Chet tillari fakulteti, Ingliz tili amaliy kursi kafedrası
o'qituvchisi

Kalit so'zlar: nazariya, dunyo, falsafa, jamiyat, axloq, saqllovchi, olimlar, tizimli, rivojlanish, tahlil qilish, umumlashtirish, intellekt, munosabatlar, hodisalar

Annotatsiya: Jamiyatni falsafiy o'rganish doirasida falsafiy bilimlarning barcha bo'limlari uchun umumiy bo'lgan muammolar hal etiladi, inson va dunyo o'rtasidagi munosabatlar tamoyillari, uning tafakkuri va faoliyatining xususiyatlari ochib beriladi.

Shu bilan birga, jamiyat falsafiy tahlilning o'ziga xos predmeti hisoblanadi. Biz, umuman, inson bilishining chegaralari va imkoniyatlari haqida gapirganda, biz borliqning tabiiy (fizik, kimyoviy, biologik) darajalari haqida to'liq tasavvur hosil qilishga intilmaymiz. Jamiyatga falsafiy yondashish, aksincha, jamiyat tuzilishini o'rganishni o'z ichiga oladi, bu esa ayrim olimlarga ijtimoiy falsafani umumiy sotsiologik nazariya deb atashga asos beradi. Gap shundaki, tadqiqotchi inson erkinligining imkoniyatlari va chegaralarini, ijtimoiy hodisalarni bilishning o'ziga xos xususiyatlarini, dunyoni o'zlashtirishning turli shakllari – din, san'at, axloq kabi o'ziga xosliklarini aniqlab berar ekan, jami erkinlik shakllarini o'rganadi. odamlarning o'z hayotini saqlab qolish va takror ishlab chiqarishga qaratilgan faoliyati, ya'ni jamiyat ma'lum bir sub'ekt sifatida.

“Jamiyat taraqqiyotiga tizimli qarash” mavzusining dolzarbligi shundaki, falsafaning eng muhim qismi jamiyat va butun tarixiy jarayonni tizimli tahlil qilishdan iborat. Bunday tahlilning alohida ahamiyati inson va dunyo o'rtasidagi munosabatlar muammosining falsafadagi hal qiluvchi ahamiyati bilan bevosita bog'liq. Ushbu maqolada keltirilgan adabiyotlarni tahlil qilish jamiyat taraqqiyoti haqida tasavvurga ega bo'lish imkonini beradi.

Demak, ushbu ishning maqsadi jamiyat taraqqiyotining tizimli ko'rishini o'rganish, jamiyat va uning tuzilishi haqida falsafiy tushuncha berish, zamonaviy falsafiy tafakkur muammolari bo'yicha qarashlarni ko'rib chiqish, ish yakunida jamiyat taraqqiyotining omillarini tahlil qilish, tadqiqot natijalarini umumlashtirish.

Jamiyat o'zgarayotgani ko'rinib turibdi. 20-asrda qanday voqealar sodir bo'lganini eslash kifoya - radio, televizor ixtirosi, atom bombasi, kompyuter texnologiyalarining yaratilishi, ijtimoiy sohadagi inqiloblar, ikkita jahon urushi va boshqalar. Jamiyat bir joyda turmaydi. Yana bir narsa, u qaysi yo'nalishda o'zgaradi. Va ba'zi jihatlarda yaxshi tomonga o'zgarishlar boshqa jihatlarda yomon tomonga o'zgarishlar bilan birga bo'ladigan hodisa mavjud emasmi? Va qaysi tendentsiya nihoyat birinchi yoki ikkinchisida ustunlik qilishi mumkin?

Jamiyatdagi o'zgarishlar va ularning mohiyati masalasi antik davr mutafakkirlari ham, o'rta asrlar ham, yangi davr mutafakkirlarining ham e'tiborini tortdi. So'nggi asrlarda unga katta qiziqish bo'ldi. Bu savol mulohazalarni o'z ichiga oladi: davom etayotgan o'zgarishlarning omillari nima, umuman jamiyat harakatini nima belgilaydi? Masalan, klassik mexikaning asoschilari (va shuning uchun uning sababini ko'rsating), shuningdek,

genetika fanini yaratuvchilarni (va uning "sababini") aniqlash qiyin emas. Jamiyatdagi bu va shunga o'xshash "o'zgarishlar" allaqachon o'rnatilgan. Ammo jamiyatdagi o'zgarishlar (katta va kichik) qisqa vaqt ichida ham vaqt ko'p; Jamiyatda yaxlit o'zgarishlarga nima sabab bo'ladi, deb so'raydi. Bu savolga javob endi oddiy emas, klassik mexanika yoki genetika asoschilari misolida bo'lgani kabi aniq emas. Bu yerda kishi, qoida tariqasida, ahamiyatsiz va tasodifiy jarayon va hodisalar bilan chambarchas bog'langan, ijtimoiy hayotning chuqurligiga, muhim aloqa va munosabatlarga aqlan kirib borishi kerak. Insoniyat o'z mutafakkirlari timsolida ijtimoiy taraqqiyotning harakatlantiruvchi kuchlari deb atala boshlagan ob'ektiv va sub'ektiv tartib omillarini o'rnatishga harakat qildi.

Avvalo, Ong, Aql, Ruh, Inson e'tiborni tortdi (u individual homo sapiens qiyofasida bo'lganmi, yoki Mutlaq G'oya, yoki Xudoning farqi yo'q). Xullas, A. Avgustin (eramizning 354-430 yillari) o'zining "Xudo shahri haqida" nomli asosiy tarixshunoslik asarida tarixning ko'pgina hodisalarini xristian dogmalari nuqtai nazaridan tushuntirishga harakat qilgan. Uning so'zlariga ko'ra, Xudo tarixiy jarayonning markazida va yerdagi ishlarning barcha iplari Masihning paydo bo'lishi bilan bog'liq. Ijtimoiy o'zgarishlarning xuddi shunday talqinini bizning davrimizgacha bo'lgan barcha keyingi asrlarda - falsafadagi neotomistik oqim vakillarining asarlarida topish mumkin.

Gegel (1770-1831) falsafasida ijtimoiy voqelikdagi o'zgarishlar mutlaq g'oya, uning o'z-o'zini rivojlanishi bilan belgilanadi. Jahon tarixi, Gegelning fikricha, erkinlik ongidagi taraqqiyotdir, bu uning zarurati bilan tan olinishi kerak. "Ozodlikning o'zida, - deb ta'kidladi u, - o'z-o'zini aniq anglash va shu bilan haqiqiy bo'lish uchun cheksiz ehtiyojni o'z ichiga oladi, chunki uning kontseptsiyasida u o'zi haqidagi bilimdir, bu o'zi uchun maqsad va bundan tashqari, ruhning yagona maqsadidir. anglab yetishi".

Uni amalga oshirish yo'lida Ruh to'siqlarni, shu jumladan o'zi tomonidan yaratilgan to'siqlarni yengib chiqadi; u ham shaxslardan kelib chiqadigan bunday harakatlarni yengib chiqadi. Gegel shunday deb yozgan edi: "Tarixni sinchiklab o'rganish bizni odamlarning xatti-harakatlari ularning ehtiyojlari, ehtirosi, qiziqishlari, xarakteri va qobiliyatlaridan kelib chiqadi va bundan tashqari, bu dramaning motivlari faqat shu ehtiyojlardan iborat ekanligiga ishonch hosil qiladi. ehtiros, qiziqishlar va faqat ular asosiy rol o'ynaydi. Albatta, u yerda ham umumiy maqsadlar, yaxshilikka intilish, vatanga ezgu muhabbat; lekin bu fazilatlar va bu umuminsoniy dunyoga va unda sodir bo'layotgan narsalarga nisbatan ahamiyatsiz rol o'ynaydi. Albatta, biz ushbu sub'ektlarning o'zlarida va ularning faoliyat sohalarida Aql ta'riflarining amalga oshirilishini uchratishimiz mumkin, ammo ularning soni insoniyat massasi bilan solishtirganda arzimaydi va ularning fazilatlarini nisbatan keng tarqalgan emas. Aksincha, ehtiroslar, xudbin maqsadlar, egoizmni qondirish eng katta kuchga ega. Bu hatto gullab-yashnagan davlatlarning o'limiga olib kelishi mumkin. Biroq, mutlaq ruhga xos bo'lgan zarurat, shunga qaramay, unga salbiy kuchlar tomonidan qarshilik ko'rsatishiga qaramay, o'zini umumiy mantiqiy o'z-o'zini rivojlantirishda tarixiy maqsad sari o'zgartiradi.

Bir oz boshqacha, lekin mohiyatiga ko'ra, asosiy omil masalasi jamiyat taraqqiyotini boshqa ko'plab faylasuflar Kondorse, I. G. Xerder, O. Kont, L. Uord, A. Toynti, P. A. Sorokin, N. A. Berdyaev ham hal qiladi; ular uchun umumiy (har xil shakllarda bo'lsa ham) ijtimoiy taraqqiyotning ma'naviy asosining mavjudligi.

Tegishli talqinlar orasida ekzistensialist K. Yaspers (1883-1969) kontseptsiyasi mavjud bo'lib, biz bu haqda biroz ko'proq gapiramiz. U tarix boshlanadigan eng muhim chegarani, ya'ni inson uchun eng qadrli bo'lgan g'oyalar bilan to'ldirilgan "o'qli vaqt" deb hisoblaydi.

Bu vaqt miloddan avvalgi 800-200 yillar oralig'ini o'z ichiga oladi. Miloddan avvalgi birinchi yunon faylasuflari, isroillik payg'ambarlar, Eronda zardushtiylik, Hindistonda buddizm va jaynizm, Xitoyda konfutsiylik va daosizm asoschilari deyarli bir vaqtda harakat qilganlar.

“Keyin tarixdagi eng keskin burilish yuz berdi. Bugungi kungacha saqlanib qolgan tipdagi odam paydo bo'ldi. K.Yaspersning fikricha, bu davrda vujudga kelgan yangilik “insonning bir butunlik, o'zi va chegaralaridan xabardor bo'lishidan kelib chiqadi. Uning oldida dunyo dahshatini va o'zining nochorligini ochadi. Tubsizlik ustida turib, u radikal savollarni ko'taradi, ozodlik va najot talab qiladi. O'z chegaralarini anglab, o'z oldiga eng yuqori maqsadlarni qo'yadi. U mutlaqlikni o'z-o'zini anglash tubida va transsendent dunyoning tiniqligida idrok etadi... Bu davrda biz bugungi kungacha o'ylayotgan asosiy kategoriyalar ishlab chiqildi, jahon dinlarining poydevori qo'yildi va bugungi kunda ular odamlar hayoti”[2]. Jahon dinlarining asoschilari o'zlarining ijodiy sa'y-harakatlarida ma'naviy hayotning asosiy kanallarini aniqladilar. Sharqda, Konfutsiy va Buddada bo'lgani kabi, G'arbda ham I. Masih biz yashayotgan dunyoning o'zi qanday ekanligini emas, balki dunyoda unga munosib bo'lish uchun qanday yashash kerakligini aytadi. Ular insoniyat taraqqiyoti qaysi yo'ldan borganini belgilab berdilar. “Eksenli zamonning siljishi sodir bo'lganidan va unda shakllangan ruh uning g'oyalari, ijodlari, tasvirlari orqali eshitish va tushunish qobiliyatiga ega bo'lgan har bir kishi uchun ochiq bo'lganidan so'ng, cheksiz imkoniyatlar aniq bo'lganda, barcha keyingi xalqlar darajasiga qarab tarixiy bo'lib qoladilar. ular erishilgan yutuqqa va ular tomonidan his qilinadigan chuqurlikka qanday intensivlik bilan munosabatda bo'lishadi ”[3].

Ko'rib chiqilayotgan ("shaxsiy") yo'nalishning ko'plab vakillari jamiyat taraqqiyotida ma'naviy omilning ustuvorligi nuqtai nazari nafaqat diniy payg'ambarlarning, balki tarixda ko'zga ko'ringan shaxslarning rolini mutlaqlashtirdi. T.Karlayl (1795-1881) “Jahon tarixi, insonning bu dunyoda qilgan ishlari tarixi, mening fikrimcha, mohiyatan, bu yerda shu zaminda mehnat qilgan buyuk insonlar tarixidir. Ular, bu ulug' zotlar insoniyatning yetakchilari, tarbiyachilari, namunalari va keng ma'noda, butun xalq ommasi amalga oshirishga intilgan, o'zlari erishmoqchi bo'lgan barcha narsaning yaratuvchisi edilar; bu dunyoda qilingan har bir narsa mohiyatan tashqi moddiy natija, bizning dunyomizga yuborilgan buyuk odamlarga tegishli fikrlarning amalga amalga oshirilishi va timsoli. Ularning tarixi haqiqatan ham butun dunyo tarixining ruhidir. Tarixda buyuk shaxslarning alohida rolini ta'kidlash, ko'rib turganimizdek, T.Karlaylning xalq ommasi faoliyatining hosilaviy xususiyatini tan olishi bilan birga keladi. Bular G. Tardaning (1843-1904) “Taqlid qonunlari” asarida xalqning bir daho tomonidan “gipnozlangan” passiv olomon ekanligini, unga taqlid qilishini ta'kidlagan qarashlaridir. Taqlid natijasida guruh va ijtimoiy qadriyatlar, me'yorlar vujudga keladi. Uning fikricha, taqlid ijtimoiy taraqqiyotning asosiy manbai hisoblanadi.

Ba'zi olimlar odamlarni salbiy xarakterlaydilar va ularning faoliyati

rahbarlarning majburlash yoki kuchli ta'siri bilan bog'liq. Mashhur psixiatr, psixoanalizning yaratuvchisi S. Freyd (1856-1939) odamlarning irratsional tamoyilga chalinganligini va ongsiz mayllarga bo'ysunishini ta'kidladi. "Omnia dangasa va behush, - deb yozgan edi u, - u instinktlarni rad etishni yoqtirmaydi va bu rad etishning muqarrarligiga dalillar bilan ishonib bo'lmaydi.

va uning shaxslari o'zlarini rag'batlantirishda bir-birlarini qo'llab-quvvatlaydilar. Faqat uning yetakchisi sifatida tan olingan namunali shaxslarning ta'siri bilan undan madaniyat

barqarorligi bog'liq bo'lgan mehnat va fidoyilikni olish mumkin. Agar bu rahbarlar hayotiy zarurlarni boshqalarnikidan ustunroq tushunsa va o'z instinktlarini egallashga ko'tarilgan bo'lsa, hammasi yaxshi.

Ular uchun esa, o'z ta'sirini yo'qotishni istamay, ommaga ko'proq taslim bo'lish xavfi bor. Va shuning uchun ular hokimiyat vositalariga ega bo'lishlari va shuning uchun ommadan mustaqil bo'lishlari kerakdek tuyuladi. Jamiyat taraqqiyotining asosiy sababiga kelsak, u buni shaxslarning ongsiz faoliyatida ko'rgan. 3. Freyd instinktlarning sublimatsiyasini madaniy taraqqiyotning eng ko'zga ko'ringan xususiyati ekanligini ta'kidladi; uning tufayli ilmiy, badiiy, muhandislik yoki mafkuraviy faoliyat mumkin bo'ladi. Uning fikricha, Edip majmuasi ayni paytda din, axloq, san'at va jamiyatning kelib chiqishini ochib beradi. 3. Freyd bizni ruhiy omillarni (bu holda, individlardagi «Edip majmuasi» orqali) ijtimoiy taraqqiyotning asosiy manbalari yoki sabablari sifatida tan olishga qaytaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Salohiddin, M. (2022). European Literature And Its Formation. Confrencea, 4(4), 34-36.
2. Umirziyaev , U. ., & Mukhammadjonov, S. . (2024). THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN LANGUAGE LEARNING. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 3(4), 128–129. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/cajei/article/view/30528>
3. Sharma, U.N. (2010). A course in ELT methods. Kathmandu: Highland Publication